

УДК 94:355.012(=161.1)“1939”:069(477.83/.86):355.01(470+571:477)“20”

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-2-104-114

Любомир ХАХУЛА

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка»; старший науковий
співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>
e-mail: l.khakhula@gmail.com

РОСІЙСЬКІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО ГАЛИЦЬКИХ МУЗЕЇВ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ Й ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ*

Анотація. Метою статті є комплексний аналіз політики радянсько-партійних органів влади щодо музеїв Львова, Тернополя, Станиславова в 1939–1941 рр., та проєкція більшовицької деструктивної культурної політики на повномасштабну війну, розпочату Росією проти України у 2022 р. Особливу увагу також звернуто на польсько-українську солідарність у справі порятунку культурних цінностей з українських музеїв від російських руйнувань. **Наукова новизна** дослідження зумовлена спеціальним підходом до інтерпретації зібраного джерельного матеріалу та наукової літератури, який полягає в формуванні історичного порівняння радянської музейної політики із загрозами сучасної російської воєнної агресії. До наукового обігу вітчизняної історичної науки введено оригінальні наративи – написаний у 1939–1941 рр. щоденник директора львівського Етнографічного музею Александра Прусевича, та, підготовлений невідомим автором, звіт про стан львівських музеїв, архівів, бібліотек у 1940 р. У документах особового походження описана атмосфера перших днів та місяців війни, а також політика партійних функціонерів щодо реорганізації східногалицьких музеїв, підпорядкування їх експозицій радянським ідеологічним потребам. **Висновки.** З початком Другої світової війни музейне середовище Східної Галичини зазнало структурно-організаційних, кадрових, тематико-експозиційних змін. У найбільшому культурному центрі – Львові – 25 довоєнних музеїв та 70 приватних колекцій більшовики реорганізували в 5 державних музеїв – історичного, етнографічного, художньо-промислового, мистецького та літературного профілів. Ліквідовано приватні та громадські музеї – Любомирських, Дідушицьких, музей Наукового товариства імені Шевченка, вірменський, єврейський музеї. Значної шкоди і втрат галицькі музеї зазнали не внаслідок воєнних дій, а від непрофесійного переміщення та вивезення пам'яток. Культурна пам'ять про згадані події консолідує українців, поляків, литовців та інші європейські народи перед російською воєнною й окупаційною загрозою для українських музеїв. Засновані після 2022 р. польські й литовські порятункові ініціативи скеровані на матеріальну та професійну допомогу в забезпеченні музейних зібрань, фінансово-організаційну підтримку українських колег, збереження й популяризацію культурної спадщини через довготривалі музейні виставкові проєкти.

Ключові слова: музеї, історія, культура, культурна безпека, Галичина, Друга світова війна, повномасштабне вторгнення, російські злочини, українсько-польські відносини.

Liubomyr KHAKHULA

PhD (History), Associate Professor at the Department of International
Information Lviv Polytechnic National University; Senior Researcher Fellow
of the Department «Center for Ukrainian-Polish Relations Research»
Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>
e-mail: l.khakhula@gmail.com

RUSSIAN CRIMES AGAINST GALICIAN MUSEUMS AT THE BEGINNING OF THE WORLD WAR II: CONTEMPORARY HISTORICAL PARALLELS AND POLISH-UKRAINIAN SOLIDARITY

Abstract. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the policy of the Soviet party authorities towards the museums of Lviv, Ternopil, and Stanislaviv in 1939–1941, and to project the Bolshevik destructive cultural policy onto the full-scale war launched by Russia against Ukraine in 2022. Particular attention is paid to the Polish-Ukrainian solidarity in saving cultural assets of Ukrainian museums from the Russian destruction. The scientific novelty of the study is predetermined by a special approach to the interpretation of the collected source material and scientific literature, which consists in forming a historical comparison of Soviet museum policy with the threats of modern Russian

* Публікацію підготовлено під час реалізації Стипендійного проєкту «Музеї південно-східних воєводств II Речі Посполитої: стан на 1939 р. та воєнні долі (втрати)», фінансованого Інститутом воєнних втрат ім. Яна Карського (Варшава, Республіка Польща). Друкується за матеріалами доповіді, виголошеної на Міжнародній науковій конференції «Польсько-українські відносини в умовах російської агресії в Україні: історичні та сучасні контексти» («Stosunki polsko-ukraińskie wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę: konteksty historyczne i współczesne»), що відбулася 11–12 квітня 2024 р. у Варшавському університеті (детальніше у рубриці «Наукова хроніка» цього випуску «Вісника»).

military aggression. Original narrative sources, such as, written in 1939–1941, the diary of the director of the Ethnographic Museum in Lviv Aleksander Prusiewicz, and a report on the state of Lviv museums, archives, and libraries in 1940, prepared by an unknown author, have been introduced into national historical science. The personal documents describe the atmosphere of the first days and months of the war, as well as the attempts of party functionaries to reorganize the East Galician museums and subordinate their expositions to Soviet ideological needs. **Conclusions.** With the outbreak of the World War II, the museum environment of Eastern Galicia underwent structural and organizational, personnel, thematic, and exhibition changes. In Lviv, the largest cultural center, 25 pre-war museums and 70 private collections were reorganized by the Bolsheviks into 5 state museums of historical, ethnographic, crafts, artistic and literary profiles. Private museums were liquidated, including the Lubomirski and Dzieduszycki museums, the museum of the Shevchenko Scientific Society, the Armenian and Jewish museums. Galician museums suffered considerable damage and losses not from hostilities, but from the unprofessional displacement and removal of artifacts. The cultural memory of these events consolidates Ukrainians, Poles, Lithuanians, and other European nations in the face of the Russian military and occupation threat to Ukrainian museums. Launched after 2022 Polish and Lithuanian rescue initiatives were aimed at providing material and professional assistance in maintaining museum collections, financial and organizational support for Ukrainian colleagues, preserving and promoting cultural heritage through long-term museum exhibition projects.

Keywords: museums, history, culture, cultural security, Galicia, World War II, full-scale invasion, Russian crimes, Ukrainian-Polish relations.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2024 р. не лише грубо порушило геополітичний уклад світу, але й породило низку викликів – від воєнно-політичних до соціокультурних. Варварське руйнування окупантами цивільної інфраструктури, об'єктів культурного та духовного призначення поставило на порядок денний проблему безпеки культурних цінностей національного та світового значення. Негативний досвід воєнних втрат інституцій культури в ХХ ст. схиляє дослідників до уважного (пере)осмислення історичного минулого, зокрема в частині радянсько/російського нищення музейних цінностей в Галичині на початку Другої світової війни. Практика непрофесійного поводження із артефактами, їх грабунку та ліквідації яскраво ілюструє ті загрози, які постають для сучасних музейних установ перед обличчям імперської Росії. Адже нищення пам'яток є не лише виразом бездумного ставлення до минулого, але й затирання національної ідентичності. Багатокультурний простір передвоєнної Галичини складався із національних музеїв – українських, польських, єврейських, вірменських. Збережена та задокументована пам'ять про втрати схиляє сьогодні до братерської солідарності український та польський сусідні народи. Представлення порівняльної перспективи історичного досвіду із сучасною польсько-українською співпрацею щодо порятунку спільної культурної спадщини є актуальним завданням для сучасної соціогуманітаристики та вкрай необхідним наративом для суспільно-політичних середовищ України і Польщі.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика музейної політики радянсько-партійних функціонерів в новостворених західних областях УРСР у 1939–1941 рр. має добре історіографічне підґрунтя у формі наукових та науково-популярних публікацій українських й польських істориків, музеологів, культурологів. Стан музейних колекцій Львова напередодні Другої світової війни узагальнили Алла Крутоус, Єжи Петрус, Мацей Матвіюв [1–3]. Реорганізаційні заходи радянських органів щодо східногалицьких музеїв проаналізували Роман Дзюбан, Святослав Терський, Ірина Горбань, Руслана Маньковська [4–7]. Розвиток музейної справи в Тернополі, Станиславові, Коломиї, Жаб'є (Верховині) в міжвоєнний період ХХ ст. та роки Другої світової війни досліджували Олег Гаврилук, Ярослава Гайдукевич, Ольга Цівкач, Володимир Клапчук, Лукаш Квіріні-Поплавський [8–12]. Польські культурологи Агнешка Беджицька та Мацей Матвіюв ввели до наукового обігу цінні польськомовні джерельні матеріали про стан музейного середовища Львова у 1939–1941 рр. – Щоденник директора Етнографічного музею Александра Прусевича та звіт невідомого автора «Львівські архіви, бібліотеки та музеї у 1940 р.» [13; 14]. Багатий джерельний матеріал містить збірник документів і матеріалів про втрати й переміщення фондів Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаника [15]. Разом з тим, наукового переосмислення потребує явище ідеологічно-тоталітарного впливу російського/радянського режиму на музейне середовище регіону та його політика щодо музейних інституцій.

Метою пропонованого дослідження є аналіз організаційних заходів радянсько-партійних органів щодо музеїв Львова, Тернополя, Станиславова в 1939–1941 рр., а також узагальнення досвіду сучасної польсько-української солідаризації навколо порятунку від російської руйнівної загрози матеріальних цінностей з українських музеїв.

Виклад основного матеріалу. Галицьке музейництво напередодні Другої світової війни характеризувалося доброю інституційною мережею, багатством колекцій (археологія, зброя, живопис, етнографія, художній промисел, геологія та ін.), національною різноманітністю (польські, українські, єврейський, вірменський музеї) та високим професійним рівнем адміністративних й наукових опікунів установ Львова, Тернополя, Станиславова, Коломиї, Перемишля, Сянока, Самбора, Стрия, Сокаля, Яворова. У Львові, центрі культурного життя регіону, функціонувало

25 музеїв та 70 приватних колекцій, які «різнилися за національним і релігійним спрямуванням, за формами власності та юридичним статусом... діяли державні та міські музеї, релігійні, приватні, добродійні, корпоративні (тобто різних товариств і організацій)» [1, с. 7]. Покутський музей у Станиславові та Подільський у Тернополі отримали заслужений статус освітньо-культурних центрів, багатих на артефакти минулого (природа, нумізматики, сфрагістика, мистецтво, кераміка) [8–11].

Початок Другої світової війни змусив музейну спільноту швидко реагувати на загрози знищення культурних артефактів. Із початком німецьких бомбардувань Львова у вересні 1939 р. найцінніші пам'ятки були переміщені до музейних підвалів або запаковані в скринях на партерних поверхах установ. На щастя, жодна музейна будівля не зазнала критичних руйнувань, проте повилітали сотні шиб, часткового пошкоджено будівлю Музею художнього промислу, а в Міській галереї осколки гранат зачепили декілька картин [14].

Після того, як 22 вересня 1939 р. Львів перейшов під контроль Червоної армії, а міська влада закликала (українською, польською та російською мовами) не чинити акцій спротиву, було опечатано Міський архів, розпочалася конфіскація зброї з усіх музеїв, що посідали збройні [16, с. 169]. Хоча під реквізицію потрапляла лише найновіша холодна й вогнепальна зброя, нерідко траплялися випадки, коли «червоні реквізитори» забирали історичні артефакти часів боїв за Львів у 1918 р., російсько-польської війни 1920 р. та інші цінні речі. Як згадував анонімний польський автор: «Важко їм було пояснити, що, наприклад, почесна шабля генерала Тадеуша Розвадовського – це історична пам'ятка, але одного слова «польський генерал» було достатньо, щоб посилити їхнє бажання забрати річ» [14]. В короткому часі після згаданої реквізиції радянські органи наказали розпаковувати скрині із пам'ятками та якнайшвидше (протягом кількох днів) повернути музейні виставкові зали до такого ж вигляду як і перед війною. 30 вересня 1939 р. Тимчасове управління Львова розіслало рекомендації про «негайне відкриття для публічного користування всіх музеїв, колекцій, Рацлавської панорами, Діорами міста Львова» [15, с. 4]. Згодом більшовицькі функціонери, побачивши в експозиціях «буржуазно-імперіалістичний та націоналістичний зміст», зажадали від музейних співробітників висвітлення передусім класової боротьби.

Невдовзі після перейняття контролю над містом розпочалися арешти діячів культури із виразною політичною позицією. Так, 26 вересня 1939 р., був арештований професор Львівського університету, директор Музею праісторії Червенської землі, відомий археолог Леон Козловський. Поза науково-культурною діяльністю, професор мав багатий досвід політичної заангажованості в II Речіпосполитій: посол Сейму у 1928–1935 рр., міністр аграрних реформ у 1930–1932 рр., прем'єр-міністр Польщі у 1934–1935 рр. Обставини затримання (більшовики ув'язнили навіть тих, хто вітався із професором чи співчутливо знімав капелюх) та подальшого звинувачення Л. Козловського мали всі ознаки побутового й професійного неприязного ставлення зі сторони колеги, директора Етнографічного музею Александра Пресєвіча. Від середини 1930-х рр. обидва музейники ділили спільний будинок Палацу Бєсядецьких (А. Прусєвіч займав партер, Л. Козловський вищі поверхи) призначений на потреби новостворених музеїв. Після того як на подвір'ї палацу появилися радянські офіцери А. Прусєвіч доніс на колегу про те, що той здирав із дверей Прусєвіча російськомовну табличку «Народний музей – Відділ культури», а також обіймав високі урядові посади в міжвоєнній Польщі [13, с. 227]. Згодом радянські органи висунули Л. Козловському такі звинувачення: діяльність на шкоду польських і українських селян в статусі аграрного міністра; просування антинародної Конституції 1935 р.; створення концентраційного табору в Березі Картузькій [13, с. 227–228]. На початку 1940 р. була арештована, а згодом заслана до табору учениця Л. Козловського та зберігач фондів Музею Праісторії Червенської землі Ірена Сівек-Врубель [13, с. 226]. Л. Козловського транспортували до Москви й засудили да кари смерті, проте звільнили на підставі Угоди Сікорського–Майського від 30 липня 1941 р. [17, с. 36]. Етнографічний музей радянська влада перенесла до будинку Міського музею художнього промислу. А. Прусєвіч вчинив самогубство на початку вересня 1941 р. й був похований на Личаківському цвинтарі (поле 26) [13, с. 214].

В жовтні 1939 р. львівські музеї відвідала партійно-урядова делегація на чолі з Нікітою Хрущовим. В залах Історичного музею міста Львова, присвячених польсько-українській війні 1918–1919 рр., боям за Львів, делегати не проявляли особливого інтересу, зауважуючи лише: «а то ваша з ними війна». Натомість уважно шукали пам'яток з війни 1920 р., не вірячи, що тодішній «похід червоноармійської слави на дістався Львова» [14].

Наприкінці вересня 1939 р. при новоствореному Тимчасовому управлінні Львова запроваджено посаду інспектора музеїв, виконувачем обов'язків якої призначено українського мистецтвознавця та підприємця Володимира Паньків. Після візиту до Києва В. Паньків вихваляв радянський лад перед львівськими музейниками, публічно на грудях носив велику червону кокарду, проте згодом був заарештований, його родину вивезли, а приватну збірку етнографії та порцеляни

розгромили. Після звільнення, у 1940–1941 рр., В. Паньків завідував відділом в Етнографічному музеї. З посади змушений був піти також й секретар В. Паньківа, журналіст, колишній редактор видавництва «Червона Калина» Василь Левицький [14].

В культурній галузі більшовики реалізували т. зв. музейну комасацію – зменшення кількості інституцій, шляхом об'єднання схожих за характером колекцій та експозицією установ. Слід додати, що таке рішення не було оригінальним, а нагальність потреби перерозподілу музеїв піднімалася ще у 1920–30-х рр. [6, с. 23]. У музейних колах міжвоєнного Львова також лунали думки про необхідність реорганізації музеїв з метою об'єднання їх у більші інституції. 1923 р. директор українського Національного музею Іларіон Свенціцький запропонував об'єднати колекції його музею та Музею Наукового товариства імені Шевченка [18, с. 4]. На закиди польських урядовців про неефективність організації окремих інституцій та необхідність їх об'єднання в одну більшу установу директор Архівів, бібліотек та музеїв гміни міста Львова Александер Чоловський відповідав: «Тільки така організація, яка при більшій кількості пам'яток диференціює їх на окремі відділи, є єдино раціональною, практичною і науково обґрунтованою. Мета сучасних музеїв повинна бути передусім педагогічною, а не такою як колись, в часи кабінетів дивовиж (Кунсткамер)» [19, к. 11]. Варто додати, що демократичність львівського музейного середовища проявлялася й у розбіжностях й різночитаннях приватної колекційної діяльності. У вересні 1939 р. у своєму щоденнику А. Прусевич зазначав, що А. Чоловський «переляканий, складав до скринь награбовані багатства, книжки, документи» [13, с. 220]. На думку краківської дослідниці Агнешки Беджицької, колекціонерська діяльність останнього породжувала закиди у використанні службового становища з метою розширення власних колекцій [20, с. 143].

У листопаді 1939 р. при Тимчасовому управлінні у Львівській області утворено Комісію з охорони пам'яток культури під головуванням київського письменника Петра Панча [21, с. 30]. До її складу ввійшли Іван Крип'якевич, Михайло Возняк, Володимир Дорошенко, Ярослав Пастернак, Іларіон Свенціцький, Іван Карпинець, Михайло Драган, Володимир Паньків. Згодом В. Дорошенко згадував, що «комісія працювала ваяло, збиралася дуже рідко, не розпоряджала потрібними грошовими і транспортними засобами, та, як установа обласна львівська, не мала ширших уповноважень і навіть у себе в області небагато охоронила, не кажучи вже про сусідні області – Дрогобицьку, Тернопільську та Волинь, де було дуже мало місцевої інтелігенції, а советські правителі були ще більш некультурні, ніж у Львові» [22]. Інспектори Комісії підготували реєстр установ – музеїв, бібліотек, архівів. Львівські музеї запропонувано розділити на дві групи – мистецькі (підпорядкувавши Управлінню в справах мистецтва при Раді народних комісарів УРСР) та наукові (мали б відійти під юрисдикцію Народного комісаріату освіти УРСР) [15, с. 7]. 30 листопада 1939 р. на засіданні Комісії інспектор В. Паньків запропонував замість 21 львівського музею створити 10 державних музейних установ. Комісія ж вирішила 21 музей реорганізувати у 7.

Рада народних комісарів УРСР 8 травня 1940 р. прийняла Постанову «Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України», яка передбачала створення нових музейних установ. У Львівській області – Державний обласний історичний музей в м. Львові; Державний обласний етнографічний музей в м. Львові; Державну обласну картинну галерею з філіями: замок Собеського в с. Підгірцях Олеського району та панорамою Рославицького в м. Львові; Державний обласний музей мистецького промислу в м. Львові; Державний обласний меморіально-літературний музей ім. Франка в м. Львові в будинку, де жив і працював Іван Франко; Державний міський етнографічний музей в Яворові; Державний міський краєзнавчий музей в Сокалі [23, с. 94]. В Дрогобицькій області були створені Державний обласний історичний музей в м. Дрогобичі та міські історико-етнографічні музеї в Перемишлі, Самборі, Трускавці, Стрию. На основі довоєнного Подільського музею в Тернополі влада заснувала Державний обласний історико-краєзнавчий музей, а в Кременці – Державний міський історичний музей [23, с. 95]. В Станіславівській області утворено Державний обласний історичний музей в м. Станіславі (об'єднав відділи: історичний, природознавчий та народної творчості) та державні міські краєзнавчі музеї в Коломиї й Рогатині [23, с. 97]. Відомче підпорядкування музеїв розподілили між Управлінням в справах мистецтва при РНК УРСР та Народним комісаріатом освіти УРСР посиливши таким чином централізовану систему управління культурними інституціями.

Вже 23 травня 1940 р. секретар Львівського обкому КП(б)У Леонід Гришук доповідав на І обласній партконференції: «До приходу Червоної Армії по Львівській області було 22 різних дрібних музеїв. Зараз ці музеї реорганізовані і створено 8 музеїв, а саме літературно-меморіальний, етнографічний, історичний, картинна галерея, музей мистецького промислу, природничий, етнографічний в м. Яворов, краєзнавчий в м. Сокалі, філіал картинної галереї в с. Підгірцях. Ці музеї перебудовують свою роботу за радянською системою і будуть великим вогнищем культури, науки і мистецтвознавства... З 8-ми організованих музеїв розпочали свою роботу лише 2, решта знаходиться в стадії реорганізації» [23, с. 97].

Радянська влада позірно толерувала українізацію музейного простору Галичини, зокрема запровадження курсів української мови в Музеї художнього промислу, Міській галереї чи Історичному музеї. Новоутворені музеї очолили українці: директором Державної обласної картинної галереї став керівник довоєнного Національного музею у Львові, музейник Іларіон Свенціцький, а Державний обласний історичний музей очолив колишній директор Музею НТШ, археолог Ярослав Пастернак [24, с. 115]. Проте українець Я. Пастернак у своїй взаємодії із радянською адміністрацією не отримував жодних привілеїв, адже «не будучи партійцем змушений був годинами безрезультатно вистоявати в коридорах радянських чиновників» [14]. Крім того з Києва до Львова відкомандирували «кризових менеджерів» для впровадження засад радянського музейництва на місцях. Це були музейник Іван Бондар та археолог Петро Курінний, спеціаліст із проблем революції та соціалістичного будівництва, пропагандист атеїзму Ковальов, радянські музейниці – Зінаїда Владченко, Фаня Штіттельман, Ніна Розенберг. Влаштувавши в Національному музеї ім. Короля Яна III збірний пункт музейних предметів історичного характеру, вони громадили цінні артефакти на основі поспішно складених списків, без каталогів, інвентарних книг чи наукових паспортів [14, с. 107]. Інші «новаторські» ідеї присланих кадрів полягали в постійній зміні експозицій, зокрема в Міському музеї художнього промислу.

Власне П. Курінний спричинився до вивозу зі Львова двох золотих Михалківських скарбів – «найдавніших доісторичних золотих пам'яток Центрально-Східної Європи, що датуються VIII–VI ст. до нашої ери» [25; 26]. Знайдені ще в XIX ст. на Поділлі пам'ятки перебували серед збірок Музею Дідушицьких (скарби зберігали в довоєнному Іпотечному банку). Незважаючи на те, що, завдяки старанням мистецтвознавця Мечислава Гембаровича, скарби врятували від переплавлення, цінні артефакти покинули Львів [27, с. 50]. На початку 1940 р. П. Курінний вивіз скарби до Києва, а згодом вони потрапили до Москви, де перебували спочатку в «Головному хранилище цінностей і охорони», а потім передані в Ермітаж [4, с. 105; 28, с. 181].

Сталінська влада, пропагуючи концепцію об'єднання львівських музеїв, планувала утворити Музей Сходу в Паладі Бесядецьких та Музей атеїзму в будинку Товариства «Просвіта» (Палац Любомирських). Позаяк радянські чиновники не змогли на існуючому музейному матеріалі втілити експозицію про «похід революційних ідей крізь віки» було вирішено переформатувати усі львівські музеї з метою створення Музею Західної України, який би доводив, що «культуру земель “Західної України” сформували не шляхта, князі, міщани, а експлуатовані маси» [14]. Ідеологічно-класовий підхід не залишав місця для музейних установ, які носили ім'я своїх фундаторів, тобто «буржуазних ворогів народу». З міського музейного простору зникли Музей князів Любомирських, Музей Дідушицьких, Збірка Болеслава Ожеховича, збірка картин Леона Пінінського, колекція барона Адольфа Браніцького. Національний музей у Львові став відділом Львівської картинної галереї [7, с. 246]. Музей князів Любомирських як структурна частина довоєнного Національного Закладу ім. Осолінських реорганізували в безжальний спосіб. Будучи перетвореним в Львівська філію Бібліотеки Академії наук УРСР, Осолінеум за час від 22 вересня 1939 р. до 30 червня 1941 р. втратив близько 19 000 музейних предметів. Майже 4 000 з них складав передвоєнний депозит, націоналізовані приватні збірки. Ці речі розподілили між 4 новопосталими музеями [3, с. 60].

Багаті музейні фонди Наукового товариства імені Шевченка радянські функціонери вирішили передати державним музеям. Музей воєнно-історичних пам'яток НТШ пропонували «закрити весь, як націоналістичний», а його предмети передати до Центрального архівного управління НКВС УРСР [23, с. 61]. Схожий план ліквідації підготували і для Музею єврейської громади. Ще в листопаді 1939 р. кандидатуру колекціонера Максиміліана Гольдштейна на посаду «хранителя з повноваженнями директора» (*kustosza, wzgl. dyrektora*) Єврейського музею підтримали авторитетні музейники А. Чоловський, І. Свенціцький, Я. Пастернак, К. Півовський, Р. Менкіцький [29, р. 276–277; 13, с. 213]. Відтак 25 грудня 1939 р. Комісія з охорони пам'яток культури погодила призначення М. Гольдштейна керівником Музею єврейської громади. Після приєднання інституції до Музею художнього промислу М. Гольдштейн отримав посаду співробітника музею. Приватну колекцію творів єврейського мистецтва М. Гольдштейн вберіг від радянської націоналізації. В перші тижні нацистської окупації колекціонер вирішив передати свої збірки в депозит Державному обласному музею мистецького промислу [30, с. 251].

Серед музейних установ змін практично не зазнала концепція Рацлавської панорами, сюжет якої (повстання гноблених проти російського царя у 1794 р.) цілком вписувався в більшовицьку історичну концепцію. Адже для партійно-радянських функціонерів «нормальне функціонування львівських культурних інституцій було потрібне для реклами своїх успіхів у відродженні сфер життя, що занепали внаслідок “другої імперіалістичної війни”». Про це з особливим акцентом писали газети, широко коментуючи той факт, що за часів “ясновельможної” Польщі вхід до музеїв був платним, коли вони, творці пролетарської культури, скасували всі збори. Дуже скоро, фактично

через кілька тижнів, спеціальним декретом було запроваджено плату за вхід до музеїв. Платили навіть червоноармійці» [14]. Присвячуючи досить багато уваги та фінансових ресурсів для утримання музеїв, більшовики переслідували суто пропагандистсько-ідеологічні цілі: «Бо як на літературу й театр, так само й на музеї большевицька влада дивилася тільки як на засіб агітки» [31, с. 246]. Тому львівський Музей гігієни пристосовано для демонстрації «матеріалістичного світогляду більшовиків», а Музей Дідушицьких не маючи в своїй експозиції політичного контексту не викликав особливого зацікавлення. Археологічну частину колекції передано до Державного обласного історичного музею, етнографічну – до Державного обласного етнографічного музею. Останню установу очолив А. Прусевич, який вільно володів російською мовою та мав підтримку в більшовиків.

Таким чином, підсумком майже дворічної культурно-музейної політики більшовиків в західних областях УРСР стало «підпорядкування музейних і приватних колекцій державі, їх націоналізація, закриття багатьох з них чи перейменування, перерозподіл та розпорошення збірок» [7, с. 243]. Як зауважив львівський дослідник Роман Дзюбан, «безконечні переміщення колекцій без належних супровідних документів та в неналежних умовах неминуче призводили до знищення чи розкрадання. Деякі колекції у цей час втратили повністю чи частково свої каталоги. Знищення (часткове чи повне) каталогів великої кількості приватних і громадських бібліотек, архівів та музейних колекцій робить практично неможливою повну реконструкцію цих збірок і визначення їхніх втрат» [4, с. 107].

Імперська природа Радянського Союзу, а згодом і Росії проявлялася не лише в інструменталізованому й непрофесійному ставленні до артефактів історії, культури, природи. Ще однією рисою шовіністичного характеру російського народу є привласнення сусідньої історії та культури, а також знищення тих пам'яток, які не вписуються в історичний канон ідеологеми «русского мира» [32]. Українські, польські, єврейські музеологи відчували це сповна у 1939–1941 рр., а згодом і у 1941–1946 рр. під час масових переміщень і грабунків музейних колекцій. Їхня пам'ять, зафіксована у наукових, публіцистичних, епістолярних жанрах, є неоціненним ресурсом для формування стратегічних взаємин сучасних України та Польщі у сфері національно-культурної безпеки.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну в 2022 р. проявилася деструктивна природа російського режиму і щодо українських інституцій культури – музеїв. Її ознаками стало знищення/пошкодження сотень пам'яток й об'єктів культурної інфраструктури, а також нелегальне вивезення культурних цінностей (картини, скіфське золото, манускрипти) з окупованих територій до Криму та самої Росії. Вже 26 лютого російським снарядом був зруйнований Іванківський історико-краєзнавчий музей в Київській області, де зберігалися картини відомої української художниці Марії Примаченко (на щастя, полотна вдалося врятувати) [33]. В березні 2022 р. російський авіаудар пошкодив Маріупольський художній музей імені Архипа Куїнджі, а окупанти вивезли твори А. Куїнджі «Червоний захід сонця», «Осінь» та «Ельбрус», І. Айвазовського «Біля берегів Кавказу», посмертний портрет Куїнджі у виконанні його учня Григорія Калмикова, бюст Куїнджі роботи скульптора В. Беклемішева, старовинні ікони та книги [33]. З Херсонського художнього музею імені Олексія Шовкуненка вивезли практично всі твори мистецтва: тисячі полотен, ікон, скульптур та зразків декоративної кераміки. З Херсонського обласного краєзнавчого музею окупанти викрали понад 28 тис. музейних пам'яток (старовинні монети, зброю, ікони, меблі, картини, археологічну колекцію). Загалом же, після повномасштабного вторгнення на окупованих територіях росіяни, при співучасті місцевих колаборантів, пограбували музеї на близько пів мільйона культурних артефактів [34].

Руйнувань чи шкоди росіяни також завдали Чернігівський історичному музею ім. В. В. Тарновського, Національному літературно-меморіальному музею Г. С. Сковороди, Куп'янському краєзнавчому музеєві, Маріупольському краєзнавчому музею, Одеському національному художньому музею, Національному музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Проти ночі 1 січня 2024 р. російський дрон «Шахед» зруйнував Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича (відділ Львівського історичного музею) – важливе місце пам'яті для української національної ідентичності. Саме тут 5 березня 1950 р. Роман Шухевич протистояв підрозділу МДБ в останньому бою [35]. Станом на середину травня 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики України зафіксувало збитки, завдані 29 українським музеям. Через майже півтора року війни, наприкінці 2023 р. згадане Міністерство задокументувало пошкодження 1907 об'єктів культурної інфраструктури, зокрема 106 музеїв та галерей у Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Луганській, Запорізькій областях та Києві [36]. В липні 2023 р. експерти ЮНЕСКО підтвердили знищення чи пошкодження 281 місця культурної пам'яті, зокрема 27 музеїв [37].

Напередодні російського вторгнення національні та міжнародні культурно-мистецькі спільноти розуміли невідворотність порятунку пам'яток української культури від варварського наїзду північного сусіда. 16 лютого 2022 р. українсько-американський мистецтвознавець Костянтин Акінша у колонці для «Wall Street Journal» попереджав: «При повномасштабному російському вторгненні у небезпеці опиняться практично всі важливі музейні колекції» [38]. Відтак український музейний менеджмент ухвалив рішення про нерозголошене переміщення пам'яток в безпечні місця (наприклад, одеські, київські музеї передавали експонати колегам із західних областей), підготовку т. зв. «червоних списків» експонатів для евакуації та ін. За оцінкою агенції Bloomberg, неpubлічна кампанія превентивного порятунку пам'яток українських музеїв, архівів, галерей, бібліотек стала «однією з наймасштабніших у нинішньому столітті, нагадуючи подібну кампанію в Європі під час Другої світової війни» [37].

Слід відзначити, що артефакти українських історичних, художніх, краєзнавчих музеїв репрезентують спадщину світової, загальноєвропейської, а найбільше центрально і східноєвропейської культури. Крім українців, їхня значимість є особливо важливою для західних сусідів – поляків, литовців – духовних спадкоємців Речі Посполитої. Тому солідарність й підтримка в порятунку пам'яток від російської загрози обумовлювалися не лише історичною пам'яттю про імперську природу Росії, яка знищує чужі національні символи, але й необхідністю зберегти свої «місця пам'яті» – матеріальні свідчення багатовікової українсько-польсько-литовської спадщини.

Польські інституції відразу ж заангажувалися у підтримку українських колег. В перші тижні війни – найнеобхіднішим обладнанням (засоби захисту від вогню, механічних пошкоджень, вологи, пакувальні матеріали), а згодом – появою інституційних ініціатив та проєктів стратегічного характеру. На початку березня 2022 р. польські музейники створили Комітет допомоги музеям України, до складу якого увійшли 55 членів із таких польських музеїв – Королівського замку у Варшаві, Музею Аушвіц-Біркенау, Національного Закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві, Музею сучасного мистецтва у Варшаві, Королівського музею «Королівські Лазенки» у Варшаві, Етнографічного музею у Варшаві, Музею еміграції в Гдині [39]. На думку засновників ініціативи, «агресія Росії проти України призводить до незліченних злочинів, страждань і жертв. За таких обставин найважливішими є люди – цивільне населення, яке зазнає варварських обстрілів, солдати, які воюють проти агресора. Сьогодні українці гинуть, захищаючи свою Батьківщину. Однак кожна війна – це ще й непоправна шкода національній спадщині та культурі» [40]. Комітет допомоги музеям України надавав підтримку понад 40 українським установам в захисті колекцій, документуванні, оцифруванні, інвентаризації музейних предметів. В середині 2022 р. зародилася ще одна платформа для підтримки українських музеїв, згодом організаційно оформлена як Фондація «OBMIN», яка інтегрувала 117 українських музеїв Києва, Львова, Харкова, Чернігова, Чигирини, Донецька, Івано-Франківська, Миколаєва, Одеси, Полтави, Запоріжжя та ін. В короткостроковій перспективі Фондація надає «цільову підтримку та допомогу для збереження життєздатності українських музеїв та їхніх працівників». В середньостроковій та довгостроковій перспективах «OBMIN» націлений на взаємну передачу досвіду, професіоналізацію роботи музейників (серед іншого через оцифрування колекцій), а також, що важливо, «сприяння пізнанню та розумінню українського мистецтва та культури за межами України, як частини спільної європейської культурної спадщини» [41].

Важливі допомогові ініціативи постали в окремих польських та литовських інституціях культури. Наприклад, Королівський замок в Варшаві прийняв на зберігання 38 найцінніших творів із колекції Музею Ханенків (зокрема, один із останніх портретів короля Станіслава Августа Понятовського). Українські музейники також отримали підтримку від колег з Литовського художнього музею, Палацу Великих князів Литовських у Вільнюсі, Рундальського палацу, Королівського замку «Вавель» у Кракові, Національного музею у Познані, Центру історії «Заєздня» у Вроцлаві, Замкового музею в Мальборку. У форматі довготривалих мистецьких виставок пам'ятки з українських музеїв польські та литовські партнери брали на експонування та зберігання. Наприклад, від початку повномасштабного вторгнення Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Возницького в межах музейної мистецької дипломатії презентувала в країнах Балтії, Польщі та Італії 16 виставок [42]. Колекцію барокових робіт скульптора Йогана Георга Пінзеля експонували в Латвії, Литві та Польщі. У жовтні 2023 – лютому 2024 рр. в Королівському замку в Варшаві публічно доступною була виставка «Геній Львова. Львів як мистецький осередок і його художні колекції», на якій експонувалися живописні і скульптурні шедеври з Львівського історичного музею та Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Возницького [43]. 2023 р. Львівський історичний музей випозичив Замковому музею в Мальборку терміном на 2 роки картину «Битва під Грюнвальдом». Батальне полотно, намальоване у 1910 р. художниками Зигмунтом Розвадовським та Тадеушем Попелем, стало окрасою тематичної експозиції «Nigra crux mala crux. Чорна і біла легенда ордену хрестоносців» [44].

Таким чином, новітня війна Росії проти України змістила акценти у музейно-культурній співпраці українців та поляків: «Якщо раніше створювалися проекти культурологічного, пізнавального, едукативного характеру, то зараз загострена увага на збереженні збірок» [44]. Ця ідея збереження і популяризації української культурної спадщини знаходить свій вираз і в дослідницько-реставраційних проєктах і в порятунково-експозиційних. Директор Львівського історичного музею Роман Чмелик спостеріг закономірність: якщо раніше колекції українських музеїв були для поляків добрим джерельним матеріалом у реалізації випрацьованих в Польщі концепцій, то зараз польські музейники та менеджери культури просять українських колег визначати важливе для експонування [44]. Як зазначила директорка Музею Ханенків Юлія Ваганова, активне експонування українськими музеями своїх цінностей за кордоном має два виміри – культурно-дипломатичний та безпековий. На її думку, «неможливо зберегти культурну спадщину під час страшною безжальної війни, просто спакувавши її в дерев'яні ящики. Зберегти спадщину під час війни – значить показати її. Часом це значить вивезти, аби показати міжнародній аудиторії і сказати: «Подивіться, ми такі ж, як і ви. Ми вирости на такому ж мистецтві, на тих же Дюрері і Рембрандті, сповідуємо ті ж самі цінності, в нас із вами значно більше спільного, ніж ви думаєте» [45].

Висновки. Музейні інституції західних областей УРСР у 1939–1941 рр. потрапили під руйнівний вплив радянсько-партійної адміністративної системи. Реорганізаційні зміни щодо галицького музейництва проявилися у значному скороченні числа музеїв, ліквідації приватних зібрань та колекцій, підпорядкуванні музейної діяльності ідеологічним потребам тоталітарного режиму. Непрофесійні спроби перерозподілу пам'яток, порушення цілісності довоєнних музейних колекцій часто призводили до ліквідації напрацьованих методологічних засад колекціонування пам'яток історії, культури, природи. Кадрова політика радянських функціонерів опиралася на залучення як місцевих фахівців (головно українців), так і направлення в західні області київських спеціалістів із музейної справи. Невтішним результатом т. зв. «музейних відряджень» стало вивезення із місцевих музеїв надзвичайно цінних колекцій. Якщо від воєнних дій музейні збірки Львова, Станиславова, Тернополя, Стрия, Самбора, Сянока, Яворова, Сокаля суттєво не потерпіли, то великої шкоди завдали багаторазові переміщення без супровідної документації, здійснені нефаховими виконавцями.

Більшовицька практика поводження із музейними культурними цінностями, а також російська імперська сутність, що проявлялася у зневажливому ставленні до історії, культури та традицій сусідніх народів, позначені травмою в суспільній свідомості українців і поляків впродовж всього ХХ ст. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 р. відродило побоювання непоправних втрат, які можуть зазнати українські музеї внаслідок бойових дій чи окупаційної політики агресора. Світова спільнота діячів культури та мистецтва консолідувалася на одностайну підтримку українських музейних установ у їх прагненні максимально вберегти національну спадщину. Особливу солідарність проявили польський і литовський народи, які від перших днів вторгнення надавали матеріальну допомогу та професійний супровід для забезпечення музейних зібрань. Одним із форматів порятунку стала реалізація концепції довготривалих музейних виставок, якою досягалися дві цілі – збереження пам'яток та популяризація культурної спадщини України за кордоном. Такий різновид музейної дипломатії зробив свій внесок в посилення культурної безпеки Центрально-Східної Європи.

Список літератури

1. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у ХІХ – першій третині ХХ ст. *Наукові записки Львівського історичного музею*. 1998. Вип. 7. С. 3–13.
2. Petrus J. Muzea lwowskie 1823–1939. *Sztuka Kresów Wschodnich. T. II: Materiały sesji naukowej* / red. J. Ostrowski. Kraków, 1996. S. 425–434.
3. Matwijów M. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2003. 350 s.
4. Дзюбан Р. Культурні цінності установ Львова у 1939–1953 рр.: переміщення і втрати. Львів, 2020. 344 с.
5. Терський С. Реформування музеїв Галичини на початку Другої світової війни. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 146–148.
6. Horban I. Życie muzealne we Lwowie. Rok 1939. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* / red. W. Walczak, K. Łopatecki. Białystok, 2010. T. II. S. 19–29.
7. Маньковська Р. Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр. *Краєзнавство*. 2017. № 3–4. С. 239–255.
8. Гаврилук О. Музей у Тернополі: історія заснування та розвитку. *Тернопільський осередок НТШ. Збірник праць: том 8. Музеї Тернопільщини*. Тернопіль, 2013. С. 129–135.
9. Гайдукевич Я. Музейна справа на Тернопільщині. *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль, 2005. Т. 2. К–О. С. 574.

10. Ciwka O. Z dziejów Biblioteki miejskiej im. W. N. Smagłowskiego w Stanisławowie (1872–1939). *Acta Universitatis Lodzensis*. 2006. Folia 13. S. 21–34.
11. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.). Львів–Івано-Франківськ, 2009. 506 с.
12. Quirini-Popławski L. Muzeum Huculskie w Żabiem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji idei. *Plaj*. 2008. Nr 36. S. 111–131.
13. Biedrzycka A. Dziennik z wydarzeń II wojny światowej 1939–1941 Aleksandra Prusiewicza. *Dzieje Najnowsze. Rocznik LIV*. 2022. nr 4. S. 209–247. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/DN.2022.4.10>.
14. Matwijów M. Sprawozdanie «Archiwa, biblioteki i muzea lwowskie» z 1940 r. *Rocznik Lwowski 1997–1998*. Warszawa: Instytut Lwowski, 1998. S. 7–30. URL: <https://lwow.home.pl/rocznik/archiwa.html>.
15. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів: збірник документів і матеріалів / наук. ред. Я. Дашкевич, М. Романюк, Г. Сварник. Львів: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, 2010. Т. 1 (1939–1945) 620 с.
16. Науменко К. Місто напередодні і на початку світової війни. *Історія Львова. У трьох томах* / редкол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3. С. 163–169.
17. Професор Леон Козловський / ред. С. Козловський, О. Ситник О. Львів; Варшава, 2010. 540 с.
18. Звідомлення за р. 1923 від І. VII. по кінець 1925. *Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові*. Львів, 1926. Ч. 67–68. С. 4–5.
19. Materiały do działalności Aleksandra Czołowskiego jako dyrektora zbiorów miejskich we Lwowie. T. 5. Sprawa reorganizacji Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa. URL: <https://polona.pl/preview/372c9301-3925-43e5-95aa-d59a717e5029>.
20. Biedrzycka A. «Opisy zabytków w kościołach i na cmentarzach w dekanatach: zwinogrodzkim, radomyślskim i biało-cerkiewskim» ze zbiorów Aleksandra Czołowskiego w Bibliotece Narodowej. *Krakowskie Pismo Kresowe*. 2019. R. XI. S. 142–144. DOI: <https://doi.org/10.12797/KPK.11.2019.11.09>.
21. Смірнов Ю. Діяльність Комісії з охорони пам'яток культури у Львові в 1939–1940 роках. *Галицька брама*. 2009. № 7/9. С. 30.
22. Дорошенко В. Бібліотеки й архіви на Зах. Україні за большевицького панування. *Краківські вісті*. 1941. № 250. 9 листопада. URL: <https://zbruc.eu/node/58713>.
23. Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали. Т. 1. 1939–1953 / упор. Т. Галайчак та ін. Київ: Наукова думка, 1995. 750 с.
24. Винар Л. Біографічні і бібліографічні матеріали Ярослава Пастернака. *Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях*. Нью-Йорк–Торонто–Париж–Мюнхен, 1976. С. 113–125.
25. Nadaczek K. Złote skarby Michałkowskie. Kraków, 1904. 30 s.
26. Бандрівський М., Крушельницька Л. Золоті Михалківські скарби та їх доля. Львів, 2012. 239 с.
27. Michałowski J. Profesor Mieczysław Gębarowicz. Uczony, strażnik dóbr narodowych, obywatel miasta «zawsze wiernego». *Rocznik Lwowski 1991*. Warszawa: Instytut Lwowski, 1991. S. 43–67.
28. Терський С. Доля музеїв та колекцій. *Історія Львова: у 3 т.* / редкол.: Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3. С. 179–181.
29. Sroka Ł. In the Light of Vienna. Jews in Lviv – between Tradition and Modernisation (1867–1914). Berlin, 2018. 436 p.
30. Чмелик Р. Юдаїка у львівському Музеї етнографії та художнього промислу: історія, колекції та сучасний стан. *Євреї та слов'яни. Українсько-єврейська зустріч: культурні виміри* / за ред. В. Московича та А. Родал. Київ: Дух і літера, 2017. Т. 25. С. 248–260.
31. Західна Україна під большевиками: IX. 1939 – VI. 1941: збірник / ред. М. Рудницька. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 1958. 494 с.
32. Литвин М., Хахула Л. Путінська Росія: початок краху шовіністичних комплексів та імперських амбіцій. *Росія–Україна: зради, союзи, війни* / відп. ред. М. Литвин. Львів: Астон, 2022. С. 785–793.
33. Сорока А., Атанесян Г. Культурні чистки. Як Росія руйнує музеї й вивозить мистецтво з України. *BBC News Україна*. 2022, 19 травня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927>.
34. Бурдига І. Де шукати зниклі під час російської окупації колекції музеїв. *Deutsche Welle*. 2024, 15 березня. URL: <https://www.dw.com/uk/kartini-zlocinu-de-sukati-znikli-pid-cas-rosijskoi-okupacii-muzejni-kolekcii/a-68515057>.
35. Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича. URL: <https://www.lhm.lviv.ua/location/shuhevych.html>.
36. 1907 об'єктів культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію. *Урядовий портал*. 2024, 10 січня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/1907-objektiv-kulturnoi-infrastruktury-zaznaly-poshkozhen-chy-ruinuvan-cherez-rosiysku-agresiiu>.
37. Зруйнована культурна спадщина України. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini>.
38. Akinsha K. Ukraine's Museums in the Crosshairs of a Russian invasion. *Wall Street Journal*. 2022, 16 February. URL: <https://www.wsj.com/articles/ukraines-museums-in-the-crosshairs-russia-invasion-kyiv-odessa-vasily-kandinsky-ilya-repin-golden-pectoral-scythian-gold-11645038773>.
39. Крамар Р. Польські музейники допомагають музеям в Україні. *Culture.pl*. 2022, 8 червня. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/polski-muzeinyky-dopomaha%D1%96ut-muzeiam-v-ukraini>.

40. Ossolineum w Komitecie Pomocy Muzeom Ukrainy. *Zakład Narodowy im. Ossolińskich*. URL: <http://old.ossolineum.org/index.php/komitet-pomocy-muzeom-ukrainy>.
41. About OBMIN. URL: <https://obmin.eu/index.php>.
42. Шведа О. Готувались ще за місяць до вторгнення. Як Львівська галерея мистецтв зберігає експонати під час війни. *Суспільне. Львів*. 2024, 18 травня. URL: <https://suspilne.media/lviv/748125-gotuvalis-se-za-misac-do-vtorgnenna-ak-lvivska-galerea-mistectv-zberigae-eksponati-pid-cas-vijni>.
43. Geniusz Lwowa. Lwów jako ośrodek sztuki i jego kolekcje artystyczne. Katalog wystawy / pod red. P. Mrozowskiego. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2023. 244 s.
44. Дослідницьке інтерв'ю з доктором історичних наук Романом Чмеликом. Львів. 18 жовтня 2023 р. *Архів автора*.
45. Платонова А. Час назвати речі своїми іменами. Інтерв'ю з директоркою Національного музею ім. Ханенків Юлією Вагановою. *Журнал про сучасну культуру Кorydor*. 2024, 19 червня. URL: <https://korydor.in.ua/ua/bez-rubriki/chas-nazvaty-rechi-svoimy-imenamy.html>.

References

1. Krutous, A. (1998). To the question of the formation of particular museum collections of Ukraine and Lviv in the XIXth – first third of the XXth century. *Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu [Scientific Notes of the Lviv Historical Museum]*, 7, 3–13 [in Ukrainian].
2. Petrus, J. (1996). *Lviv Museums 1823–1939*. In: J. Ostrowski (ed.) *Art of the Eastern Borderlands, vol. II. Materials of a scientific session*. Kraków [in Polish].
3. Matwijów, M. (2003). *The Ossoliński National Institute in 1939–1946*. Wrocław [in Polish].
4. Dziuban, R. (2020). *Cultural Assets of Lviv Institutions in the 1939–1953s: Displacement and Losses*. Lviv [in Ukrainian].
5. Tersky, S. (2013). Reforming the Museums of Galicia at the Beginning of the World War II. *Viiskovo-naukovyi visnyk [Military Scientific Bulletin]*, 19, 146–148 [in Ukrainian].
6. Horban, I. (2010). *Museum Life in Lviv. 1939*. In: W. Walczak et K. Łopatecki (ed.) *The state of research on multicultural heritage of the former Republic of Poland, vol. II*. Białystok [in Polish].
7. Mankovska, R. (2017). Deformation Processes in Museum Activities: Western Ukrainian Regions in the 1939–1950s. *Kraieznavstvo [Local Studies]*, 3–4, 239–255 [in Ukrainian].
8. Havryliuk, O. (2013). *Museum in Ternopil: history of foundation and development*. In: *Ternopil centre of the Shevchenko Scientific Society. Collection of works, vol. 8. Museums of Ternopil region*. Ternopil [in Ukrainian].
9. Gaidukevych, J. (2005). *Museum activities in Ternopil region*. In: *Ternopil Encyclopaedic Dictionary, vol. 2*. Ternopil [in Ukrainian].
10. Ciwkacz, O. (2006). From the history of the V. N. Smaglovsky city library in Stanisławów (1872–1939). *Acta Universitatis Lodziensis*, 13, 21–34 [in Polish].
11. Klapchuk, V (2009). *Hutsul Land and Hutsuls: Economy and Folk Crafts (second half of the XIXth – first third of the XXth century)*. Lviv–Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
12. Quirini-Popławski, L. (2008). Hutsul Museum in Żabie. History of establishment, functioning, contemporary attempts to reactivate the idea. *Plaj [Plaj]*, 36, 111–131 [in Polish].
13. Biedrzycka, A. (2022). Diary of the events of World War II 1939–1941 by Alexander Prusiewicz. *Dzieje Najnowsze. Rocznik LIV [Recent History. Yearbook LIV]*, 4, 209–247. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/DN.2022.4.10> [in Polish].
14. Matwijów, M. (1998). Report «Archives, Libraries and Museums of Lviv», 1940. *Rocznik Lwowski [Lviv Yearbook]*, 7–30. Retrieved from: <https://lwow.home.pl/rocznik/archiwa.html> [in Ukrainian].
15. Dashkevych, Y. et al (ed.) (2010). *Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv: relocation and losses of collections: a collection of documents and materials, vol. 1. 1939–1945*. Lviv [in Ukrainian].
16. Naumenko, K. (2007). *The City on the Eve and at the Beginning of the World War*. In: Y. Isayevych et al (ed.) *History of Lviv. In three volumes, vol. 3*. Lviv [in Ukrainian].
17. Kozlovsky, S. et Sytnyk, O. (ed.) (2010). *Professor Leon Kozlovsky*. Lviv–Warsaw. [in Ukrainian].
18. (1926). Report for 1923 from I.VII. to the end of 1925. *Chronicle of the Shevchenko Scientific Society in Lviv, vol. 67–68*. Lviv [in Ukrainian].
19. Materials on the activity of Aleksander Czołowski as director of the City Collections in Lviv, vol. 5. The case of reorganization of the Archive of Ancient Documents of the City of Lviv. Retrieved from: <https://polona.pl/preview/372c9301-3925-43e5-95aa-d59a717e5029> [in Polish].
20. Biedrzycka, A. (2019). «Descriptions of monuments in churches and cemeteries in the Zwinograd, Radomysl and Belocerkiv decanates» from the collection of Aleksander Czołowski in the National Library. *Krakowskie Pismo Kresowe [Cracovian Kresy's Journal]*, XI, 142–144. DOI: <https://doi.org/10.12797/KPK.11.2019.11.09> [in Polish].
21. Smirnov, Y. (2009). Activities of the Commission for the Protection of Cultural Monuments in Lviv in 1939–1940. *Halytska brama [Galician Gate]*, 7/9, 30 [in Ukrainian].
22. Doroshenko, V. (1941). Libraries and archives in Western Ukraine under Bolshevik rule. *Krakivs'ki Visti [Krakovian News]*, 250, November, 9. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/58713> [in Ukrainian].

23. Halaychak, T. et al (comp.) (1995). *Cultural life in Ukraine. Western lands: documents and materials, vol. 1. 1939–1953*. Kyiv [in Ukrainian].
24. Vynar, L. (1976). *Biographical and bibliographical materials of Yaroslav Pasternak*. In: J. Pasternak. *The Early Slavs in Historical, Archaeological and Linguistic Studies*. New York–Toronto–Paris–Munich [in Ukrainian].
25. Hadaczek, K. (1904). *Mikhalkiv's golden treasures*. Kraków [in Polish].
26. Bandrivskyi, M. et Krushelnytska, L. (2012). *Mikhalkiv's golden treasures and their fate*. Lviv [in Ukrainian].
27. Michałowski, J. (1991). Professor Mieczysław Gębarowicz. Scholar, guardian of national wealth, citizen of the city «Always Faithful». *Rocznik Lwowski [Lviv Yearbook]*, 43–67 [in Polish].
28. Tersky, S. (2007). The Fate of Museums and Collections. In: Y. Isayevych et al (ed.) *History of Lviv. In three volumes, vol. 3*. Lviv [in Ukrainian].
29. Sroka, Ł. (2018). *In the Light of Vienna. Jews in Lviv – between Tradition and Modernisation (1867–1914)*. Berlin.
30. Chmelyk, R. (2017). *Judaica in the Lviv Museum of Ethnography and Crafts: History, Collections and Current Status*. In: V. Moskovich et A. Rodal (ed.) *Jews and Slavs. The Ukrainian-Jewish Encounter: Cultural Dimensions, vol. 25*. Kyiv [in Ukrainian].
31. Rudnytska, M. (ed.) (1958). *Western Ukraine under the Bolsheviks: IX. 1939 – VI. 1941: a collection*. New York [in Ukrainian].
32. Lytvyn, M. et Khakhula, L. (2022). *Putin's Russia: the beginning of the collapse of chauvinistic complexes and imperial ambitions*. In: M. Lytvyn (ed.) *Russia–Ukraine: betrayals, alliances, wars*. Lviv [in Ukrainian].
33. Soroka, A. et Atanesyan, G. (2022). Cultural cleansing. How Russia is destroying museums and taking art out of Ukraine. *BBC News Ukraine*. May, 19. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927> [in Ukrainian].
34. Burdya, I. (2024). Where to look for museum collections that disappeared during the Russian occupation. *Deutsche Welle*. March, 15. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/kartini-zlocinu-de-sukati-znikli-pid-cas-rosijskoi-okupacii-muzejni-kolekcii/a-68515057> [in Ukrainian].
35. (2024). The Museum of the UPA General Roman Shukhevych. Retrieved from: <https://www.lhm.lviv.ua/location/shuhevych.html> [in Ukrainian].
36. (2024). 1907 cultural infrastructure objects were damaged or destroyed due to Russian aggression. *Uriadovyi portal [Government portal]*. January, 10. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/1907-obiektiv-kulturnoi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-ruinuvan-cherez-rosiisku-ahresiiu> [in Ukrainian].
37. (2024). Destroyed cultural heritage of Ukraine. *Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy [Ministry of Internal Affairs of Ukraine]*. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini> [in Ukrainian].
38. Akinsha, K. (2022). Ukraine's Museums in the Crosshairs of a Russian invasion. *Wall Street Journal*. February, 16. Retrieved from: <https://www.wsj.com/articles/ukraines-museums-in-the-crosshairs-russia-invasion-kyiv-odessa-vasily-kandinsky-ilya-repin-golden-pectoral-scythian-gold-11645038773>.
39. Kramar, R. (2022). Polish museum workers help museums in Ukraine. *Culture.pl*. June, 8. Retrieved from: <https://culture.pl/ua/stattia/polski-muzeinyky-dopomaha%D1%96ut-muzeiam-v-ukraini> [in Ukrainian].
40. (2023) Ossolineum in the Committee for Assistance to Museums of Ukraine. Retrieved from: <http://old.ossolineum.org/index.php/komitet-pomocy-muzeom-ukrainy/> [in Polish].
41. (2024). About OBMN. Retrieved from: <https://obmin.eu/index.php>.
42. Shveda, O. (2024). Preparations were made a month before the invasion. How the Lviv Art Gallery preserves exhibits during the war. *Suspilne. Lviv*. May, 18. Retrieved from: <https://suspilne.media/lviv/748125-gotuvalis-se-za-misac-do-vtorgnenna-ak-lvivska-galerea-mistectv-zberigac-eksponati-pid-cas-vijni/> [in Ukrainian].
43. Mrozowski, P. (ed.) (2023). *The Genius of Lviv. Lviv as a centre of art and its art collections. Catalogue of the exhibition*. Warsaw [in Polish].
44. (2023) Research interview with Doctor of Historical Sciences Roman Chmelyk. October, 18. Author's archive.
45. Platonova, A. (2024) Time to call a spade a spade. Interview with the director of the Khanenko National Museum Yulia Vahanova. *Zhurnal pro suchasnu kulturu «Korydor» [A magazine about contemporary culture «Korydor»]*. June, 19. Retrieved from: <https://korydor.in.ua/ua/bez-rubriki/chas-nazvaty-rechi-svoimy-imenamy.html> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 08.04.2025
Схвалено до друку / Accepted: 29.05.2025